

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ

Технократичний напрямок розвитку суспільної культури обумовив процес надання пріоритету цінностям, пов'язаним з кількісним ростом показників споживання. Наряду з цим, моральні, духовні, естетичні цінності нівелюються, через це становлення особистості відбувається однобічно, негармонійно. Таким чином, в житті сучасної людини виникає протиріччя між потребою у готовності самостійно, по-новому вирішувати виниклі труднощі, бути суб'єктом культурно-освітнього простору, функціонувати на творчому рівні, та можливістю забезпечити таку готовність з боку установ загальної та вищої освіти, які відіграють домінуючу роль в процесі соціалізації особистості.

Таким чином, нове соціальне замовлення, яке пропонується для закладів вищої освіти, передбачає модернізацію останніх у напрямку створення умов формування ініціативної, самостійної особистості, яка володіє загальнокультурною компетенцією, є відкритою для самоосвіти, готовою до інноваційних змін, здатною вільно визначитися в соціокультурному просторі цінностей в існуючих духовно-творчому та соціальному середовищі. Виходячи з цього, *метою* даної статті є висвітлення теоретичних та методологічних аспектів підготовки фахівця мистецької освіти в контексті сучасного соціального замовлення стосовно соціокультурного спрямування мистецьких спеціальностей.

В сучасних науково-педагогічних дослідженнях однозначно вказується на необхідність перегляду основних методологічних засад педагогічної освіти з точки зору підвищення уваги до людської особистості як вищої цінності, та актуалізації ролі освіти як засобу адаптації особистості до зростаючих соціокультурних та духовних вимог суспільства. За таких умов, стратегічно важливим соціальним завданням стає посилення якості гуманітарного, культурологічного, мистецького напрямків освіти.

Питанню підвищення ролі культурологічної освіти, гуманітаризації та гуманізації освітнього простору, присвячені наукові праці І.Зязюна, Л.Масол, Г.Падалки, О.Рудницької, О.Шевнюк, Н.Сегеди та ін. Культурологічно, гуманітарно спрямована освіта розглядається в цих роботах як така, що створює умови для оптимізації процесу інтеграції особистості в культуру, в життя соціуму, розвитку творчих можливостей індивідууму. Інноваційні зміни освітнього простору в цьому напрямку здатні забезпечити функціонування системи освіти як ефективного засобу формування особистості, зорієнтованої на безперервний саморозвиток, самовдосконалення, самостворення. Саме така стратегія увійшла до пріоритетів загальнолюдських цінностей. Процес одержання освіти розглядається, в цьому разі, не тільки як підготовка висококваліфікованих кадрів, але й як формування особистості майбутнього фахівця з певним рівнем моральності, культури, опанування традиціями свого народу. З огляду на таку стратегію тема, порушена у статті, є *актуальною*.

В межах дослідження проблеми культурологізації освіти вчені дійшли висновку, що культурологічні аспекти навчальних дисциплін використовувались в останні роки не в повному обсязі. Але вияв-

лення культурної функції освіти з метою підвищення її якості залишається проблематичною через те, що досі не виявлено механізмів цілеспрямованого впливу соціокультурних та художньо культурних цінностей на освітній простір.

Криза, яка спостерігається в системі освіти, не є наслідком економічної кризи, вона виникла через хаотичний характер розвитку, якого набула в наш час культура, а також через неспроможність освіти "вмістити" в достатньому обсязі у собі сам "феномен" культури, особливо "художньо". Останнє є наслідком того, що теоретичні та методологічні основи соціокультурного підходу до формування концептуальних засад мистецької освіти не є достатньо розробленими. Завдання створення цілісної системи формування соціально та культурно вихованої особистості на сьогодні ще не прийнято як пріоритетне завдання в організації навчального процесу у вузах мистецтва.

Ми вважаємо, що однією з причин такого становища може виявитися недооцінювання ролі мистецьких дисциплін у системі загальної освіти як резерву соціологізації особистості. Мистецтво, яке є унікальною можливістю впливати на особистість, має розглядатися не тільки як джерело суто художньої освіти, а також як універсальний засіб формування світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій, духовно-творчого потенціалу, художньо-образного асоціативного мислення, тобто усіх якостей та ознак, якими, згідно останніх суспільно-концептуальних уявлень, повинна володіти творча, гармонійно-розвинена особистість.

На сьогодні, процес естетичного становлення особистості відбувається, в основному, внаслідок впливу на неї стихійних чинників соціального оточення. У школі дисципліни художньо-естетичного циклу – музика та образотворче мистецтво – посідають занадто скромне місце в базовому компоненті змісту загальної середньої освіти. Тому шкільна освіта об'єктивно не може охоплювати весь комплекс естетико-виховних функцій, притаманних мистецтву.

Але основним системоутворюючим чинником навчально-виховного процесу є не програма, чи докладно і всебічно регламентує зміст тієї чи іншої мистецької дисципліни, а вчитель – творець психолого-педагогічних умов її реалізації [1]. Від професіоналізму вчителя, його світогляду, культуротворчих здібностей і особистісних якостей залежить успіх втілення будь-якої педагогічної концепції. Зміна пріоритетів освіти з навчальних на розвивально-виховні зумовлює появу нових вимог до особистості вчителя – викладача мистецьких дисциплін. Важливу роль в цьому процесі набуває реалізація принципу інтеграції, який забезпечує входження майбутнього вчителя в поліхудожній освітній простір. Адже реалізація останнього детермінує необхідність значного зростання художньої ерудиції і художньо-педагогічної майстерності, формування готовності до перманентного професійного зростання, неперервної освіти і самоосвіти, творчості. З огляду на це, основною умовою реалізації естетико-виховних функцій мистецтва визнається особистісна духовна

культура педагога та його функціональна художньо-педагогічна компетентність.

Таким чином, можна стверджувати, що результативність використання можливостей мистецтва у справі формування особистості безпосередньо зумовлена якістю та рівнем підготовленості майбутнього фахівця мистецької освіти до реалізації не тільки обмеженого спектру функцій мистецтва, переважно, виконавсько-діяльнісного напрямку, але реалізації широкого спектру функцій *культури*. Ознакою досягнення фахівцем певного рівню такої готовності може виступати категорія соціально-культурної зрілості майбутнього вчителя мистецького профілю.

У наукових дослідженнях соціально-культурний компонент підготовки фахівця мистецької освіти висвітлювався з різних точок зору: від загальної культури вчителя в системі вищої професійної освіти (Є.Ануфрієв, С.Архангельський, Ю.Давидов, С.Зінов'єв, М.Каган, Л.Коган, А.Мудрик, О.Рудницька, В.Сластьонін, В.Н.Столетов, Н.Тализіна, В.Н.Турченко та інші) до *методологічної культури* вчителя (В.Ю.Афанасьєв, Н.Красєвський, Д. Нікандров, В.Сластьонін); від *морально-естетичної культури* (Н.Крилова, Є.Сіляєва, Д. Яковлева) до *комунікативної* (О. Кісельова, Т. Левашова, А. Мудрик, О.Рудницька), від *технологічної* (Н. Кузьміна, М. Левіна, Н. Тализіна) до *духовної* (Е.Абдулін, Ю.Альфьорова, В.Бондарь, Я.Бурлака, О.Горожанкіна, І.Зязюн, Н.Д.Нікандров). У цих роботах конкретизується значущість окремих сторін культури вчителя. Наприклад, духовна культура розглядається як передумова високого професіоналізму вчителя, естетичні якості – показники рівню сформованості естетичної та художньої культури щодо можливості їх впливу на формування професійної готовності та майстерності. Педагогічна культура окремо розглядається В.Радумом як фактор розвитку соціальної зрілості особистості вчителя.

Також, в рамках дослідження фахової підготовки викладача мистецьких дисциплін, обґрунтовано пріоритетність можливостей мистецтва у справі соціально-культурного становлення особистості (Ю.Афанасьєв, І.Зязюн, Б.Лихачов, О.Олексюк), досліджено аспекти історико-соціального розвитку художньої культури, та охоплення мистецтва в його різних стильових напрямках (Л.Рапацька, Г.Шевченко, О.Щолокова), обґрунтовано актуальність спрямування процесу отримання фахової спеціалізації у класі навчання основному музичному інструменту (фортепіано) на загальнохудожній, культуровідповідній розвитку (А.Алексєєв, Г.Воробкевич, М.Немикіна, Г.Нейгауз, Е.Новикова, Л.Смирнова, С.Фейнберг). Аспекти виконавської культури, музично-інтерпретаційних вмінь досліджено в монографіях А.Бабаян, В.Дашковського, І.Калініної, С. Котляревської, Р.Лозовської, Г.Маріупольської, Г.Ніколаї, Є.Скідан, Л.Суханової, Т.Юник. Проблема формування художньої компетентності студентів, розвиток їх здатності до творчої самореалізації визначено в якості пріоритетного завдання вузівської фортепіанної підготовки в наукових дослідженнях Л.Арчажникової, Н.Гуральнік, Г.Падалки, О.Рудницької.

Що стосується класифікації функцій художньої культури, тут існують різні підходи, але загальною є тенденція до ідентифікації їх з функціями, які виконує мистецтво в соціумі. Основними функціями мистецтва прийнято вважати естетичну, гносеологічну, або інформативно-пізнавальну, світоглядно-виховну,

духовно-творчу, аксіологічну, евристичну, соціально-орієнтаційну, комунікативну, регулятивну, сугестивну, гедоністичну, релаксаційно-терапевтичну, компенсаторну, функцію катарсису та ескапізму (М.Бахтін, В.Біблер, Є.Зязюн, В.Іванов, М.Каган, Б.Кримський, Л.Левчук, О.Лосєв, Ю.Лотман, М.Мамардашвілі, Л.Столович, М.Чавчавадзе та ін.).

Із теорії культури звісно, що вона (культура) розглядається через аналіз специфічно людської діяльності, як результат різнобічної навченості, яка набувається в процесі соціалізації особистості, її прилучення до стереотипів різних видів культури: загальнолюдської, суспільної, професійної, художньої та ін. Таким чином, культура виникає як результат людської діяльності та сприймається як сукупність духовних цінностей, засобів та прикладів творчої діяльності людини в системі соціальних норм та закладів.

Кожна з таких функцій цілком відтворюється і в педагогічній діяльності. Так, наприклад, *перетворювальна* функція (відповідає за процес адаптації природних явищ згідно потреб суспільства) націлює педагогічну діяльність на спрямування освітнього середовища до потреб суспільства, тобто на вирішення соціального замовлення; *організаційна* функція культури (відповідає за налагодження процесу практичного навчання людей в галузях їх колективної діяльності) в педагогічній діяльності спрямована на пошуки оптимальних умов керування навчально-виховним процесом; *проектувальна* функція культури (відповідає за планування суспільних концепцій побудови майбутнього) в педагогічній діяльності проявляється в створенні гнучкої, мобільної системи планування навчально-виховного процесу у відповідності до мети та завдань конкретної галузі освіти; *пізнавальна* функція (відповідає за накопичення та розробку знань про об'єктивні закони буття) спрямована в педагогічній діяльності на процес оптимізації передачі інформаційного досягнення людства підрастаючому поколінню, при цьому, чим більш об'ємний шар інформації накопичується людством, тим більш оптимальними має бути шляхи його опанування; *комунікативна* функція (відповідає за процес спілкування між людьми за допомогою засобів, передбачених даною культурою) в педагогіці, особливо в мистецькій освіті, орієнтована не лише на формування культури спілкування, а й на формування сприйняття творів мистецтва; функція *соціалізації* (відповідає потребам кожної соціальної системи у формуванні особистості, адекватної вимогам цієї системи) в педагогічному просторі проявляється як стратегічне завдання адаптації молоді до соціального середовища; *регулююча* функція (відповідає за процес кореляції суспільних відносин та стилю різноманітних видів діяльності людини відповідно нормам, які мають пріоритет в даному соціумі, засобами політичної, правової, економічної, релігійної, моральної, художньої, наукової, психолого-педагогічної, комунікативної та екологічної культури) в педагогіці відокремлює галузеві напрямки освіти; *гуманістична* функція (відповідає за формування гармонійно-розвиненої особистості) в педагогіці в протилежність попередньої, поєднує усі напрямки освіти однією метою – формування гармонійно-розвиненої особистості; і на решті, *освітня* функція в педагогіці безпосередньо відповідає за виховання в особистості таких форм прилучення до нормативів та цінностей суспільства, які допомагають людині в досягненні

поліваріантних суспільних форм поведінки та створенні нових продуктів соціальної культури, відповідних до суспільних та власних потреб.

Виходячи з мети даної статті, яка полягає в дослідженні теоретичних та методологічних аспектів професійної підготовки майбутнього викладача мистецьких дисциплін, ми припустили, що критерієм професіоналізму майбутнього вчителя може виявлятися рівень сформованості його соціокультурної зрілості як здатності до успішної інтеграції складної структури функцій культури під час професійної діяльності. Функції мистецтва, в даному контексті,

глядаються не відокремлено, а навпаки, як складова загального спектру функцій культури.

Перш, ніж розглянути категорію соціокультурної зрілості педагога, ми з'ясували поняття зрілості культури. Зрілість культури в загально визначеному розумінні визначається як стійке становище культури, яке

характеризується оптимальною внутрішньою структурою, нормальним функціонуванням її елементів, максимальною продуктивністю, створенням загально визначених зразків матеріальної та духовної культури. Особливістю зрілої культури є те, що вона з більшим успіхом протистоїть зовнішньому впливу, агресії з боку інших культур, на відміну від молодих та незрозумітих [4].

Якщо спиратися на це твердження для визначення категорії соціокультурної зрілості викладача, можна припустити, що остання є становищем професійної підготовки, яке, по-перше, характеризується оптимальною внутрішньою структурою та нормальним функціонуванням усіх її компонентів. До компонентів структури соціокультурної зрілості викладача мистецьких дисциплін належать аспекти його художньо-виконавського, професійно - педагогічного, особистісного та соціокультурного становлення.

В науковій літературі робиться акцент на різниці між категоріями професійного становлення та професійної підготовки. В.Орлов визначає професійне становлення викладача, як складне, багатомірне явище перетворення особистості, як форму відображення етапних моментів індивідуально-особистісного розвитку, тобто відображення у сві-

домості індивіда власного об'єктивно-реального розвитку особистісних професійних якостей. *Професійне становлення* визначається як індивідуалізований процес набуття індивідом здатності до рефлексії знань, вмінь, навичок, досвіду, набутих в процесі *професійної підготовки*, з метою самопізнання, ідентифікації і професійного самовдосконалення [2].

Професійне становлення визначається як певний етап процесу розвитку професійної культури, також, як становлення суб'єктності, набуття вчителем мистецьких дисциплін свободи особистісного "Я", власного професійного стилю поведінки та діяльності. Тобто досягнення вчителем певного рівню професійної зрілості, яка характеризується набуттям таких особистісних властивостей вчителя, які корегують педагогічну позицію, поведінку. Дуже важливу роль у процесі професійного становлення відіграють процеси самоактуалізації, самопізнання, професійного самовдосконалення.

В дослідженні В.Радуга самореалізація (самоактуалізація) та відповідальність визначаються як провідні критерії *становлення соціальної зрілості*. Самореалізація (самоактуалізація), як фундаментальна потреба людини до реалізації своїх потенційних можливостей, забезпечує прагнення особистості до розвитку, до самовдосконалення. Відповідальність виступає мірою активної свободи особистості, міра суб'єктивної відповідальності визначається ступенем усвідомлення свободи [3].

Виходячи зі сказаного вище, соціокультурну зрілість викладача мистецьких дисциплін можна визначити як стан особистості, який характеризується високим ступенем професійної самореалізації, достатньою мірою соціальної відповідальності, яка забезпечує можливість досягнення викладачем певного рівню професійної свободи, як показника сформованості власного педагогічного стилю та педагогічної позиції. Правомірність та стійкість останніх визначається адекватно рівню досягнення особистістю вчителя вищезазначених показників соціокультурної зрілості - професійної культури, художньої культури особистості, професійної самореалізації, соціальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво та освіта. - 2001. - №4.
2. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін. - К.: Наукова думка, 2003.

Подано до редакції 28.10.05

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются социокультурные аспекты подготовки будущего специалиста музыкального образования, как имеющие влияние на процесс обрете-

ния будущим педагогом способности к успешной интеграции социокультурной функции образования во время своей профессиональной деятельности.

SUMMARY

The article presents some social and cultural aspects of training future specialist in music. Presumptively, these aspects have influence on the process of future teacher's

development of capacity for successful integration of social and cultural functions of education during their professional work.

Науковий керівник: к. п. н., доцент О.С. Реброва